

๑๕. วตถุนานตตถาณนิตุเทส

[๖๖] กถึ อชุตตตวตถาเน ปถุณา วตถุนานตเต ถาณึ, กถึ อชุตตตึ ตมเม วตถเถติ ? จกขุ อชุตตตึ วตถเถติ, โสถึ อชุตตตึ วตถเถติ, อานึ อชุตตตึ วตถเถติ, ชิวหึ อชุตตตึ วตถเถติ, กายึ อชุตตตึ วตถเถติ, มนึ อชุตตตึ วตถเถติ.

กถึ จกขุ อชุตตตึ วตถเถติ? จกขุ¹ อวิชชสาสมภูตตถึ วตถเถติ, จกขุ ตถุหาสมภูตตถึ วตถเถติ, จกขุ กมมสมภูตตถึ วตถเถติ, จกขุ ออาหารสมภูตตถึ วตถเถติ, จกขุ จตถุนึ มหาภูตถาณึ ออุปาทายาติ วตถเถติ. จกขุ ออุปถนถึ วตถเถติ, จกขุ สมปาคตตถึ วตถเถติ. จกขุ อหุตถวา สมภูตถึ หุตถวา น ภวิสถตีติ วตถเถติ, จกขุ อนตถวถตถึ วตถเถติ, จกขุ อทถฐวึ อสสสถึ วิปริถนามตถมถึ วตถเถติ, จกขุ อนิจจึ สงขถึ ปฏิจจสมปถนถึ ขยตถมถึ วถตถมถึ วิราคตถมถึ นิโรตถมถึ วตถเถติ, จกขุ อนิจจถึ วตถเถติ, โน นิจจถึ, ทกขถึ วตถเถติ, โน สขถึ, อนตถตถึ วตถเถติ, โน อตถตถึ, นิตถินถึ, โน นถึ, วิรชชถึ, โน รชชถึ, นโรตถถึ, โน สมถึ, ปถินิสชชถึ, โน อาทิตถึ. อนิจจถึ วตถถึ นิจจถึ ปชถึ, ทกขถึ วตถถึ สขถึ ปชถึ, อนตถตถึ วตถถึ อตถถึ ปชถึ, นิตถินถึ นถึ ปชถึ, วิรชชถึ รากึ ปชถึ, นโรตถถึ สมถึ ปชถึ, ปถินิสชชถึ อาทถึ ปชถึ. เอิวึ จกขุ อชุตตตึ วตถเถติ.

กถึ โสถึ อชุตตตึ วตถเถติ ? โสถึ อวิชชสาสมภูตตถึ วตถเถติ ๙เป๙ เอิวึ โสถึ อชุตตตึ วตถเถติ.

กถึ อานึ อชุตตตึ วตถเถติ ? อานึ อวิชชสาสมภูตตถึ วตถเถติ ๙เป๙ เอิวึ อานึ อชุตตตึ วตถเถติ.

กถึ ชิวหึ อชุตตตึ วตถเถติ ? ชิวหา อวิชชสาสมภูตถึ วตถเถติ, ชิวหา ตถุหาสมภูตถึ วตถเถติ, ชิวหา กมมสมภูตถึ วตถเถติ, ชิวหา ออาหารสมภูตถึ วตถเถติ, ชิวหา จตถุนึ มหาภูตถาณึ ออุปาทายาติ วตถเถติ, ชิวหา ออุปถนาติ วตถเถติ, ชิวหา สมปาคถาติ วตถเถติ, ชิวหา อหุตถวา สมภูตถึ หุตถวา น ภวิสถตีติ วตถเถติ, ชิวหึ อนตถวถตถึ วตถเถติ, ชิวหา อทถฐวา อสสสถึ วิปริถนามตถมาติ วตถเถติ, ชิวหา อนิจจถึ สงขถึ ปฏิจจสมปถนา ขยตถมา วถตถมา วิราคตถมา นิโรตถมาติ วตถเถติ, ชิวหึ

¹ อ.ม. จกขุ. เอิวึปถึ

อนิจฺจโต วตฺถเถติ, โน นิจฺจโต ฯเปฯ ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทียติ. อนิจฺจโต วตฺถเถนฺโต
นิจฺจสญฺญํ ปชฺหติ ฯเปฯ ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชฺหติ. เอวํ ชิวฺหํ อชฺฌตฺตํ วตฺถเถติ.

กถํ กายํ อชฺฌตฺตํ วตฺถเถติ ? กายโย อวิชฺชาสมฺภวโตติ วตฺถเถติ, กายโย ตณฺหาสมฺภวโตติ
วตฺถเถติ, กายโย กมฺมสมฺภวโตติ วตฺถเถติ, กายโย อาหารสมฺภวโตติ วตฺถเถติ, กายโย จตฺตุนํ
มหาภูตानํ อฺปปาทายาติ วตฺถเถติ, กายโย อฺปปนฺโนติ วตฺถเถติ, กายโย สมฺปาคโตติ วตฺถเถติ,
กายโย อหฺตฺวา สมฺภวโต หฺตฺวา น ภวิสฺสตีติ วตฺถเถติ, กายโย อนฺตวณฺตโต วตฺถเถติ, กายโย
อหฺตฺวา อสฺสสโต วิปริณามธฺมเมติ วตฺถเถติ, กายโย อนิจฺจํ สงฺขโต ปฏิจฺจสมฺปฺปนฺโน
ขยธฺมโม วยธฺมโม วิราคธฺมโม นิโรธธฺมเมติ วตฺถเถติ, กายโย อนิจฺจโต วตฺถเถติ, โน นิจฺจโต,
ทฺกฺขโต วตฺถเถติ, โน สฺขโต ฯเปฯ ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทียติ. อนิจฺจโต วตฺถเถนฺโต
นิจฺจสญฺญํ ปชฺหติ, ทฺกฺขโต วตฺถเถนฺโต สฺขสญฺญํ ปชฺหติ ฯเปฯ ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ
ปชฺหติ. เอวํ กายํ อชฺฌตฺตํ วตฺถเถติ.

กถํ มนํ อชฺฌตฺตํ วตฺถเถติ ? มโน อวิชฺชาสมฺภวโตติ วตฺถเถติ, มโน ตณฺหาสมฺภวโตติ
วตฺถเถติ, มโน กมฺมสมฺภวโตติ วตฺถเถติ, มโน อาหารสมฺภวโตติ วตฺถเถติ, มโน อฺปปนฺโนติ
วตฺถเถติ, มโน สมฺปาคโตติ วตฺถเถติ, มโน อหฺตฺวา สมฺภวโต หฺตฺวา น ภวิสฺสตีติ วตฺถเถติ,
มนํ อนฺตวณฺตโต วตฺถเถติ, มโน อหฺตฺวา อสฺสสโต วิปริณามธฺมเมติ วตฺถเถติ, มโน อนิจฺจํ
สงฺขโต ปฏิจฺจสมฺปฺปนฺโน ขยธฺมโม วยธฺมโม วิราคธฺมโม นิโรธธฺมเมติ วตฺถเถติ. มนํ
อนิจฺจโต วตฺถเถติ, โน นิจฺจโต, ทฺกฺขโต วตฺถเถติ, โน สฺขโต, อนตฺตโต วตฺถเถติ, โน
อตฺตโต, นิพฺพินฺนฺโต, โน นนฺนฺโต, วิรชฺชติ, โน รชฺชติ, นิโรเถติ, โน สมฺมุเทติ, ปฏินิสฺสชฺชติ,
โน อาทียติ. อนิจฺจโต วตฺถเถนฺโต นิจฺจสญฺญํ ปชฺหติ. ทฺกฺขโต วตฺถเถนฺโต สฺขสญฺญํ ปชฺหติ,
อนตฺตโต วตฺถเถนฺโต อตฺตสญฺญํ ปชฺหติ, นิพฺพินฺนฺโต นนฺนํ ปชฺหติ, วิรชฺชนฺโต รากํ
ปชฺหติ, นิโรเถนฺโต สมฺมุทํ ปชฺหติ, ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชฺหติ. เอวํ มนํ อชฺฌตฺตํ
วตฺถเถติ. เอวํ อชฺฌตฺตธฺมเม วตฺถเถติ. ตํ ภาตญฺเณณ ภาณํ ปชานนญฺเณณ ปญฺญา. เตน
วฺจฺจติ อชฺฌตฺตวตฺถเถเน ปญฺญา วตฺถเถนฺตเต ภาณํ.

วตฺถเถนฺตเตภาณนิทฺเทโส ปญฺณรสมิ.

๑๖. ไคจรรณานตตถาณนิตุเทศ

[๖๗] กถั พหิตุธา ววตถาเน ปญญา ไคจรรณานตเต ถาณั ? กถั พหิตุธา ธมฺเม ววตถเอติ ? ฐปะ พหิตุธา ววตถเอติ, สทฺเท พหิตุธา ววตถเอติ, คนฺธ พหิตุธา ววตถเอติ, รเส พหิตุธา ววตถเอติ, โผฏฺฐพฺเพ พหิตุธา ววตถเอติ, ธมฺเม พหิตุธา ววตถเอติ.

กถั ฐปะ พหิตุธา ววตถเอติ ? ฐปะ อวิชฺชาสมฺภุตาติ ววตถเอติ, ฐปะ ตณฺหาสมฺภุตาติ ววตถเอติ, ฐปะ กมฺมสมฺภุตาติ ววตถเอติ, ฐปะ อาหารสมฺภุตาติ ววตถเอติ, ฐปะ จตฺนุํ มหาภูตานิ อฺปาทายาติ ววตถเอติ, ฐปะ อฺปปนฺนาติ ววตถเอติ, ฐปะ สมฺปาคตาติ^๒ ววตถเอติ, ฐปะ อหฺตฺวา สมฺภุตา หฺตฺวา น ภวิสฺสนฺตีติ ววตถเอติ, ฐปะ อนฺตวณฺตโต ววตถเอติ, ฐปะ อทฺธฺวา อสฺสฺสตา วิปริณามธฺมาติ ววตถเอติ, ฐปะ อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺุปฺปนฺนา ขยธฺมา วยธฺมา วิราคธฺมา นิโรธธฺมาติ ววตถเอติ, ฐปะ อนิจฺจโต ววตถเอติ, โน นิจฺจโต, ทฺกฺขโต ววตถเอติ, โน สุขโต, อนตฺตโต ววตถเอติ, โน อตฺตโต, นิตฺพิณฺทติ, โน นนฺทติ, วิรชฺชติ, โน รชฺชติ, นโรเชติ, โน สมฺเทติ, ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทียติ. อนิจฺจโต ววตถเอณฺโต นิจฺจสณฺณํ ปชฺหติ, ทฺกฺขโต ววตถเอณฺโต สุขสณฺณํ ปชฺหติ, อนตฺตโต ววตถเอณฺโต อตฺตสณฺณํ ปชฺหติ, นิตฺพิณฺทนฺโต นนฺที ปชฺหติ, วิรชฺชนฺโต ราคํ ปชฺหติ, นโรเชนฺโต สมฺทํ ปชฺหติ, ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชฺหติ. เอวํ ฐปะ พหิตุธา ววตถเอติ.

กถั สทฺเท พหิตุธา ววตถเอติ ? สทฺทา อวิชฺชาสมฺภุตาติ ววตถเอติ ๔เปฯ สทฺทา จตฺนุํ มหาภูตานิ อฺปาทายาติ ววตถเอติ, สทฺทา อฺปปนฺนาติ ววตถเอติ, สทฺทา สมฺปาคตาติ ววตถเอติ. สทฺทา อหฺตฺวา สมฺภุตา หฺตฺวา น ภวิสฺสนฺตีติ ววตถเอติ, สทฺเท อนฺตวณฺตโต ววตถเอติ, สทฺทา อทฺธฺวา อสฺสฺสตา วิปริณามธฺมาติ ววตถเอติ, สทฺทา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺุปฺปนฺนา ขยธฺมา วยธฺมา วิราคธฺมา นิโรธธฺมาติ ววตถเอติ, สทฺเท อนิจฺจโต ววตถเอติ โน นิจฺจโต ๔เปฯ เอวํ สทฺเท พหิตุธา ววตถเอติ.

กถั คนฺธ พหิตุธา ววตถเอติ ? คนฺธา อวิชฺชาสมฺภุตาติ ววตถเอติ, คนฺธา ตณฺหาสมฺภุตาติ ววตถเอติ ๔เปฯ เอวํ คนฺธ พหิตุธา ววตถเอติ.

กถั รเส พหิตุธา ววตถเอติ ? รสา อวิชฺชาสมฺภุตาติ ววตถเอติ, รสา ตณฺหาสมฺภุตาติ ววตถเอติ ๔เปฯ เอวํ รเส พหิตุธา ววตถเอติ.

^๒ อ.ม. สมฺทาคตาติ. เอวมฺปริปี

กถํ โฝฏฐพุเพ พหิทฺฐา ววตฺเถติ ? โฝฏฐพุพา อวิชฺฐาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, โฝฏฐพุพา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, โฝฏฐพุพา กมฺมสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, โฝฏฐพุพา อาหาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, โฝฏฐพุพา อุปปนฺนาติ ววตฺเถติ. โฝฏฐพุพา สมฺปกาศตาติ ววตฺเถติ ฯเปฯ เอิํ โฝฏฐพุเพ พหิทฺฐา ววตฺเถติ.

กถํ ฐมฺเม พหิทฺฐา ววตฺเถติ ? ฐมฺมา อวิชฺฐาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา กมฺมสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา อาหาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา อุปปนฺนาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา สมฺปกาศตาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา อหุตฺวา สมฺภูตา หุตฺวา น ภวิสฺสนฺตํตีติ ววตฺเถติ, ฐมฺเม อนุตฺตวฺนฺตโต ววตฺเถติ, ฐมฺมา อหุตฺวา อสฺสสฺตา วิปริณามฐมฺมาติ ววตฺเถติ, ฐมฺมา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺปุพฺพนา ชยฐมฺมา วยฐมฺมา วิราคฐมฺมา นิโรธฐมฺมาติ ววตฺเถติ, ฐมฺเม อนิจฺจโต ววตฺเถติ, โน นิจฺจโต, ทุกฺขโต ววตฺเถติ, โน สุขโต, อนตฺตโต ววตฺเถติ, โน อตฺตโต, นิพฺพินฺหติ, โน นนฺหติ, วิรชฺชติ, โน รชฺชติ, นิโรเธติ, โน สมฺเพติ, ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทียติ. อนิจฺจโต ววตฺเถนฺโต นิจฺจสญฺญํ ปชฺหติ, ทุกฺขโต ววตฺเถนฺโต สุขสญฺญํ ปชฺหติ, อนตฺตโต ววตฺเถนฺโต อตฺตสญฺญํ ปชฺหติ, นิพฺพินฺหนฺโต นนฺที่ ปชฺหติ, วิรชฺชนฺโต รากํ ปชฺหติ, นิโรเธนฺโต สมฺพญํ ปชฺหติ, ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชฺหติ. เอิํ ฐมฺเม พหิทฺฐา ววตฺเถติ. ตํ ภาตฺถุเจเน ภาณํ, ปชานนฺนฺเจเน ปญฺญา. เตน วุจฺจติ พหิทฺฐา ววตฺเถเน ปญฺญา โคจฺรนาตฺเต ภาณํ.

โคจฺรนาตฺตภาณนิทฺเทโส โสฬสโม.

๑๗. จริยานานตฺตภาณนิทฺเทส

[๖๘] กถํ จริยาววตฺถาเน ปญฺญา จริยานานตฺเต ภาณํ ? จริยาคิ ทิสฺโส จริยาคิ : วิญฺญาณจฺริยา, อญฺญาณจฺริยา, ภาณจฺริยา.

กตฺมา วิญฺญาณจฺริยา ? ทสฺสนตฺถาย อวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจฺริยา, ฐฺเปสฺส ทสฺสนตฺถอ จกฺขุวิญฺญาณํ วิญฺญาณจฺริยา, ฐฺเปสฺส ทิสฺโสจฺจตา อภินโรปนวิปากมโนธาคฺ^๓ วิญฺญาณจฺริยา, ฐฺเปสฺส อภโรปิตตฺตตา วิปากมโนวิญฺญาณธาคฺ วิญฺญาณจฺริยา, สทฺเทสฺส สวณตฺถาย อวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจฺริยา, สทฺเทสฺส สวณตฺถอ โสตฺวิญฺญาณํ

^๓ อ.ม., อ. อภินโรปนา วิปากมโนธาคฺ. เหวมฺปริปิ

วิญญานจริยา, สหุเทศุ สุตตตต อภินิโรปนวิปากมโนธาทุ วิญญานจริยา, สหุเทศุ อภินิโรปนตตตต วิปากมโนวิญญานธาทุ วิญญานจริยา. คนุเธสุ ฆายนตถาย อวชฺชชน กิริยาพฺยากตต วิญญานจริยา, คนุเธสุ ฆายนตฺโถ ฆานวิญญานํ วิญญานจริยา, คนุเธสุ ฆายิตตตต อภินิโรปนวิปากมโนธาทุ วิญญานจริยา, คนุเธสุ อภินิโรปนตตตต วิปากมโนวิญญานธาทุ วิญญานจริยา. รเสสุ สายนตถาย อวชฺชชนกิริยาพฺยากตต วิญญานจริยา, รเสสุ สายนตฺโถ ชิวหาวิญญานํ วิญญานจริยา, รเสสุ ฆายิตตตต อภินิโรปนวิปากมโนธาทุ วิญญานจริยา, รเสสุ อภินิโรปนตตตต วิปากมโนวิญญานธาทุ วิญญานจริยา. [4] โฝฏฺจพฺเพสุ มุสนตถาย อวชฺชชนกิริยาพฺยากตต วิญญานจริยา, โฝฏฺจพฺเพสุ มุสนตฺโถ กายวิญญานํ วิญญานจริยา, โฝฏฺจพฺเพสุ มุฏฺจตตต อภินิโรปนวิปากมโนธาทุ วิญญานจริยา, โฝฏฺจพฺเพสุ อภินิโรปนตตตต วิปากมโนวิญญานธาทุ วิญญานจริยา. [๕] ธมฺเมสุ วิชานนตถาย อวชฺชชนกิริยาพฺยากตต วิญญานจริยา, ธมฺเมสุ วิชานนตฺโถ มโนวิญญานํ วิญญานจริยา, ธมฺเมสุ วิญญานตตตต อภินิโรปนวิปากมโนธาทุ วิญญานจริยา, ธมฺเมสุ อภินิโรปนตตตต วิปากมโนวิญญานธาทุ วิญญานจริยา.

[๖๙] วิญญานจริยาติ เกนตฺเถน วิญญานจริยา ? นิรคค จรตฺตี วิญญานจริยา, นิทฺโทสจ จรตฺตี วิญญานจริยา, นิมฺโหมจ จรตฺตี วิญญานจริยา, นิมฺมานจ จรตฺตี วิญญานจริยา, นิทฺทฺทฺจ จรตฺตี วิญญานจริยา, นิคฺคฺจจจ จรตฺตี วิญญานจริยา, นิพฺพิจิจจจจ จรตฺตี วิญญานจริยา, นานุสยจ จรตฺตี วิญญานจริยา. รคควิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, โทสวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, โหมวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, มานวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, ทฺทฺจวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, คฺคจจจวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, จิจจจจจวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, อนุสยวิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, กุสเลหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, อกุสเลหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, สวชฺชเชหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, อนวชฺชเชหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตตต^๕ จรตฺตี วิญญานจริยา, กณฺเฬหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตตต จรตฺตี วิญญานจริยา, สุกฺเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตตต^๖ จรตฺตี

⁴ ม. รเสสุ มุสนตถาย อวชฺชชนกิริยาพฺยากตต วิญญานจริยา ๗เปฯ โฝฏฺจพฺเพสุ วิชานนตถาย อวชฺชชน ๗เปฯ วิญญานจริยา

⁵ ก. วิปฺปยฺตตต

วิญญาณจริยา, สุขุทฺรเยหิ⁶ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา⁷ จรตีติ วิญญาณจริยา, ทุกฺขุทฺรเยหิ⁸ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ วิญญาณจริยา, สุขฺวิปาเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา^๙ จรตีติ วิญญาณจริยา, ทุกฺขุวิปาเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ วิญญาณจริยา, วิญญาเต⁹ จรตีติ วิญญาณจริยา, วิญญาณสุสฺ เอรฐฺปา จริยา โหตีติ วิญญาณจริยา, ปกตฺติปริสุทฺธมฺหิ จิตฺตํ นิกฺกิลฺลสฺสฺสฺเสนาตี¹⁰ วิญญาณจริยา : อภัย วิญญาณจริยา.

กตมา อญฺญาณจริยา? มนาปีเยสุ ฐฺเปสุ ราคฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, ราคฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา, อมนาปีเยสุ ฐฺเปสุ โทสฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, โทสฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา. ตทฺภเยน อสมเปกฺขณฺสุมี วตฺถุสฺมี โมหฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, โมหฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา. วินิพฺนฺธฺสุสฺ มานฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, มานฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา. ปฺรามญฺจาย ทิฏฺฐิจิยา ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, ทิฏฺฐิจิยา ชวนา อญฺญาณจริยา. วิกฺเขปคตฺสุสฺ อุกฺทฺจฺจฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, อุกฺทฺจฺจฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา. อนิฏฺฐจาคตฺตาย¹¹ วิจิจิจฺจาย ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, วิจิจิจฺจาย ชวนา อญฺญาณจริยา. ฅามคตฺสุสฺ อญฺสยฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, อญฺสยฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา.

มนาปีเยสุ สทฺเทสุ ๔เปฯ มนาปีเยสุ คนฺเธสุ ๔เปฯ มนาปีเยสุ ฐฺเสสุ ๔เปฯ มนาปีเยสุ โฝฏฺจฺพฺเพสุ ๔เปฯ มนาปีเยสุ ฐฺมฺเมสุ ราคฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, ราคฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา. อมนาปีเยสุ ฐฺมฺเมสุ โทสฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา, โทสฺสุสฺ ชวนา อญฺญาณจริยา. ตทฺภเยน อสมเปกฺขณฺสุมี วตฺถุสฺมี โมหฺสุสฺ ชวนตฺถาย อวชฺชชกิริยาพฺยากตา วิญญาณจริยา,

⁶ ส. สุขุทฺรเยหิ

⁷ ก. วิปฺปยุตฺตา

⁸ ส. ทุกฺขุทฺรเยหิ

⁹ อ. วิญญาณ

¹⁰ นิกฺเขสฺสฺสฺเสนาตีติปิ ปาโจ

¹¹ อ.ม., อ. อนิฏฺฐจํ คตฺตาย. เหวมฺปริปิ

โมหสฺส ชวนา อญฺเณจริยา ฯเปฯ ปรามญฺจาย ทิฏฺฐิจิยา ชวนตฺถาย อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา
วิญญฺณจริยา, ทิฏฺฐิจิยา ชวนา อญฺเณจริยา. วิกุเขปคตสฺส อุกฺกุชฺจสฺส ชวนตฺถาย
อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา วิญญฺณจริยา, อุกฺกุชฺจสฺส ชวนา อญฺเณจริยา. อนิฏฺฐาคตฺถาย
วิจิกิจฺจาย ชวนตฺถาย อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา วิญญฺณจริยา, วิจิกิจฺจาย ชวนา
อญฺเณจริยา. งามคตสฺส อนุสยสฺส ชวนตฺถาย อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา วิญญฺณจริยา,
อนุสยสฺส ชวนา อญฺเณจริยา.

[๗๐] อญฺเณจริยาติ : เกนตฺถเณ อญฺเณจริยา? สราคา จรตีติ อญฺเณจริยา,
สโทสา จรตีติ อญฺเณจริยา, สโมหา จรตีติ อญฺเณจริยา, สมานา จรตีติ อญฺเณ
จริยา, สทิฏฺฐิ จรตีติ อญฺเณจริยา, สอฺกฺกุชฺจ จรตีติ อญฺเณจริยา, สวิจิกิจฺจ จรตีติ
อญฺเณจริยา, สานุสยา จรตีติ อญฺเณจริยา. ราคสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา,
โทสสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, โมหสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา,
มานสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา,
อุกฺกุชฺจสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา. วิจิกิจฺจสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา,
อนุสยสมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา. กุสเลหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณ
จริยา, อกุสเลหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, สวชฺชเชหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา
จรตีติ อญฺเณจริยา, อนวชฺชเชหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, กณฺเฬหิ
กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, สุกฺเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณ
จริยา, สฺขุทฺรเยหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, ทุกฺกุทฺรเยหิ กมฺเมหิ
สมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, สฺขวิปาเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณ
จริยา, ทุกฺกุวิปาเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ อญฺเณจริยา, อญฺเณเต จรตีติ
อญฺเณจริยา, อญฺเณสฺส เอรูปา จริยา โหตีติ อญฺเณจริยา : อยํ อญฺเณจริยา.

[๗๑] กตมา ญาณจริยา? อนิจฺจานุสฺสนตฺถาย อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา
วิญญฺณจริยา, อนิจฺจานุสฺสนา ญาณจริยา. ทุกฺกขานุสฺสนตฺถาย อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา
วิญญฺณจริยา, ทุกฺกขานุสฺสนา ญาณจริยา. อนตฺตานุสฺสนตฺถาย อวชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา
วิญญฺณจริยา, อนตฺตานุสฺสนา ญาณจริยา. นิพฺพิทานุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ วิราคา
นุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ นิโรธานุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ ปฏฺินิสฺสคฺคานุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ
ชยานุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ วยานุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ วิปริณามานุสฺสนตฺถาย ฯเปฯ อนิมิตฺตา

นุสฺสสนฺตถาย ฯเปฯ อปฺปณฺหิตานุสฺสสนฺตถาย ฯเปฯ สฺสญฺญตานุสฺสสนฺตถาย ฯเปฯ
 อธิปฺปญฺจาตฺตมานุสฺสสนฺตถาย ฯเปฯ ยถาภูตถาณทสฺสสนฺตถาย ฯเปฯอาทึนวานุสฺสสนฺตถาย
 ฯเปฯ ปฏฺฐิสฺซานุสฺสสนฺตถาย ฯเปฯ อารชฺชชฺนกิริยาพฺยากตา วิญฺญถาณจฺริยา, ปฏฺฐิสฺซา
 นุสฺสสนา ถาณจฺริยา. วิวญฺญานานุสฺสสนา ถาณจฺริยา. โสตาปตฺติมคฺโค ถาณจฺริยา.
 โสตาปตฺตติผลสฺมาปตฺติ ถาณจฺริยา. สกทาคามิมคฺโค ถาณจฺริยา. สกทาคามิผลสฺมาปตฺติ
 ถาณจฺริยา. อนาคามิมคฺโค ถาณจฺริยา. อนาคามิผลสฺมาปตฺติ ถาณจฺริยา. อรหตฺตมคฺโค
 ถาณจฺริยา. อรหตฺตผลสฺมาปตฺติ ถาณจฺริยา.

ถาณจฺริยาติ : เกณฑฺเถน ถาณจฺริยา ? นิราคา จรตฺตี ถาณจฺริยา, นิทฺโทสา จรตฺตี
 ถาณจฺริยา ฯเปฯ นานุสฺยา จรตฺตี ถาณจฺริยา, ราควิปฺปยฺตฺตา จรตฺตี ถาณจฺริยา,
 โทสฺวิปฺปยฺตฺตา จรตฺตี ถาณจฺริยา, โมหวิปฺปยฺตฺตา จรตฺตี ถาณจฺริยา, มานวิปฺปยฺตฺตา
 ฯเปฯ ทิฏฺฐิวิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ อุกฺคจฺจวิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ วิจิกิจฺฉาวิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ
 อนุสฺยวิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ กุสฺเสหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตฺตา ฯเปฯ อกุสฺเสหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ
 สวาชฺชเชหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ อนวาชฺชเชหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตฺตา ฯเปฯ กถฺนฺเหหิ กมฺเมหิ
 วิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ สุกฺกเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตฺตา ฯเปฯ สฺชชฺทฺรเยหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตฺตา ฯเปฯ
 ทุกฺชชฺทฺรเยหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตฺตา ฯเปฯ สฺชชฺวิปาเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยฺตฺตา จรตฺตี ถาณจฺริยา,
 ทุกฺชชฺวิปาเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยฺตฺตา จรตฺตี ถาณจฺริยา, ถาณ¹² จรตฺตี ถาณจฺริยา,
 ถาณสฺส เหวรฺฐปา จริยา โหตฺตี ถาณจฺริยา, อຍံ ถาณจฺริยา, วิญฺญถาณจฺริยา อญฺญถาณ
 จริยา ถาณจฺริยา.¹³ ตံ ถาตฺถุจฺเณ ถาณํ, ปชานนฺนุจฺเณ ปญฺญา. เตน วุจฺจติ
 จริยาจฺจวตฺถาเน ปญฺญา จริยานานตฺเต ถาณํ.

จฺริยานานตฺตถาณนิทฺเทโส สตฺตรสโม.

¹² อ.ม., อ. ถาเต

¹³ อ.ม., อ. อญฺญา วิญฺญถาณจฺริยา, อญฺญา อญฺญถาณจฺริยา. อญฺญา ถาณจฺริยาติ

๑๘. ภูมินานตตถาณนิตุเทศ

[๗๒] กถิ จตุธมมวตถาเน ปญญา ภูมินานตเต ถาณิ ? จตสุโส ภูมियो :
กามาวจรา ภูมิ, รุปาวจรา ภูมิ, อรูปาวจรา ภูมิ, อปริยาปนุณา ภูมิ.

กตมา กามาวจรา ภูมิ เหฏฐโต อวิจันริยํ ปริยนุตํ กริตฺวา อูปริโต ปรมิณฺมิตวสวตฺตี
เทเว อนฺโต กริตฺวา ยํ เอตสฺมี อนฺตเร เอตถาวจรา เอตถ ปริยาปนุณา ขนฺธธาตฺ
อายตนา รุปา¹⁴ เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณิ : อຍံ กามาวจรา ภูมิ.

กตมา รุปาวจรา ภูมิ ? เหฏฐโต พุรหมฺโลกิํ ปริยนุตํ กริตฺวา อูปริโต อกนิญฺเส
เทเว อนฺโต กริตฺวา ยํ เอตสฺมี อนฺตเร เอตถาวจรา เอตถ ปริยาปนุณา สมากปนฺนสฺส วา
อูปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส¹⁵ วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา : อຍံ รุปาวจรา ภูมิ.

กตมา อรูปาวจรา ภูมิ ? เหฏฐโต อากาसानญฺจายตฺนูปเค เทเว ปริยนุตํ กริตฺวา
อูปริโต เนวสญฺยานาสญฺยายตฺนูปเค เทเว อนฺโต กริตฺวา ยํ เอตสฺมี อนฺตเร เอตถาวจรา
เอตถ ปริยาปนุณา สมากปนฺนสฺส วา อูปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส^๒ วา จิตฺตเจตสิกา
ธมฺมา : อຍံ อรูปาวจรา ภูมิ.

กตมา อปริยาปนุณา ภูมิ ? อปริยาปนุณา มคฺคา จ ผลานิ จ อสงฺขตา จ ธาตฺ :
อຍံ อปริยาปนุณา ภูมิ. อิมာ จตสุโส ภูมियो.

อปฺราปี จตสุโส ภูมियो : จตฺตาริ สติปญฺจานา, จตฺตาริ สมนฺปฺปชานา, จตฺตาริ
อิทธิปาทา, จตฺตาริ ฌานานิ, จตสุโส อปฺปมญฺญาโย, จตสุโส อรูปาวจรสมาปฺตติโย,¹⁶
จตสุโส ปฏิสมฺภิทา, จตสุโส ปฏิปทา, จตฺตาริ อารมฺมณานิ, จตฺตาริ อริยวํสา,¹⁷ จตฺตาริ
สงฺคหฺวตฺถุณี, จตฺตาริ จกฺกานิ, จตฺตาริ ธมฺมปทานิ : อิมာ จตสุโส ภูมियो. ตํ ถาตถฺกุญฺ
ถาณิ, ปชานนฺกุญฺ ปญฺญา. เตเน วุจฺจติ จตุธมฺมวตถาเน ปญฺญา ภูมินานตเต ถาณิ.

ภูมินานตตถาณนิตุเทศอฏฐารสโม.

¹⁴ อ.ม. รุปิ

¹⁵ อ.ม., อ. ทิฏฐธมฺมสุขวิหาริสฺส

¹⁶ อรูปสมาปฺตติโย,

¹⁷ สพุทฺโปกฺก จตฺตาริ อริยวํสานิํติ ทิสฺสติ

๑๙. ฅมมฅนฅตตฅวฅณฅนฅทุฅทๅช

[๗๓] กถึ ฅนฅวฅมฅวตตฅวฅณ ๗ฅณฅว ฅมมฅนฅนตตต ฅวฅณ, กถึ ฅมม ฅวตตฅณตึ ? กฅมฅวฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅฐ๗วฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอฐ๗วฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอ๗รึฅยฅ๗นุฅเน ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ.

กถึ กฅมฅวฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ ? ทส ฅกุสลฅกมม๗ฅณ ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ทส ฅกุสลฅกมม๗ฅณ ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅฐ๗ฅณ ฅวตตฅณตึ, ฅกัรึฅยฅณ ฅกัรึฅยฅณ ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอว้ กฅมฅวฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ.

กถึ ฅฐ๗วฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ ? ฅอฅนุฅจสุส ฅจตตฅวฅรึ ฅฅนฅนฅน ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅตตฐ๗๗๗นุฅนสุส ฅจตตฅวฅรึ ฅฅนฅนฅน ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอว้ ฅฐ๗วฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ.

กถึ ฅอฐ๗วฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ ? ฅอฅนุฅจสุส ฅจตตสุส ฅอฐ๗วฅจเรสฅม๗๗ตตตไย ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅตตฐ๗๗๗นุฅนสุส ฅจตตสุส ฅอฐ๗วฅจเรสฅม๗๗ตตตไย ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอว้ ฅอฐ๗วฅจเร ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ.

กถึ ฅอ๗รึฅยฅ๗นุฅเน ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ ? ฅจตตวฅไร ฅอรึฅยฅมคุฅเค ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅจตตวฅไร [¹⁸] สฅมฅณฅณฅณฅณ ฅนึ๗๗นุฅณ ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอว้ ฅอ๗รึฅยฅ๗นุฅเน ฅมม ฅกุสลตไต ฅวตตฅณตึ, ฅพุฅยฅกตตไต ฅวตตฅณตึ. ฅอว้ ฅมม ฅวตตฅณตึ.

ฅน ๗ฅมฅชฅมฅลฅก๗¹⁹ ฅมม๗ ฅนึฅจตไต ฅมฅนสึฅกไรตไต ๗ฅมฅชฅน้ ฅชฅยตึ, ๗ฅมฅทึตสุส ๗ตึ ฅชฅยตึ, ๗ตึฅมฅนสุส ฅก๗ย ๗สุสฅมฅกตึ, ๗สุสฅทุฅก๗ย ฅสุฅน้ ฅเวทตึ, ฅสุฅนึ ฅจึตต้ ฅสฅม๗ฅยตึ, ฅสฅม๗ฅเต ฅจึตเต ฅยฅถ๗ฅต้ ๗ฅชฅน๗ตึ ๗สุสตึ, ฅยฅถ๗ฅต้ ฅชฅน้ ๗สุส้ ฅนึ๗๗นุฅทตึ. ฅนึ๗๗นุฅท้ ฅวึรฅชฅตึ, ฅวึร๗ค๗ ฅวึมุฅจตึ. ฅทุฅชตไต ฅมฅนสึฅกไรตไต ๗ฅมฅชฅน้ ฅชฅยตึ ฅ๗๗ ฅนตตตไต ฅมฅนสึฅกไรตไต ๗ฅมฅชฅน้ ฅชฅยตึ ฅ๗๗

¹⁸ ฅ.ม., ฅ. ฅ

¹⁹ ฅ.ม., ฅ. ๗ฅมฅชฅมฅลฅก๗

รูป อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ รูปํ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ฯเปฯ รูปํ
อนตฺตโต ฯเปฯ เวทนี ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขารเอ ฯเปฯ วิญฺญานํ ฯเปฯ จกฺขุํ ฯเปฯ
ชฺรามรณํ อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ ชฺรามรณํ ทุกฺขโต มนสิกโรโต
ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ ชฺรามรณํ อนตฺตโต มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ, ปมฺุทิตสฺสปีติ
ชายติ, ปีติมนสฺส กายโ ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺทกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขินโ จิตฺตํ สฺมาธิยติ,
สฺมาหิเต จิตฺเต ยถาภูตํ ปชานาติ ปสฺสติ, ยถาภูตํ ชานํ ปสฺสํ นิพฺพินฺนุทติ, นิพฺพินฺนุทํ
วิรชฺชติ, วิรคฺคา วิมฺุจฺจติ. อิมเ นว ปามุชฺชมฺูลกา ฐมฺมา

[๗๔] นว โยนิโส มนสิการมฺูลกา ฐมฺมา อนิจฺจโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ
ชายติ. ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ. ปีติมนสฺส กายโ ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺทกาโย สฺขํ เวเทติ,
สฺขินโ จิตฺตํ สฺมาธิยติ, สฺมาหิเตน จิตฺเตน “อิทํ ทุกฺขนฺุ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อຍံ
ทุกฺขสมฺุทโย”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ ทุกฺขนิโรโธ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ
ทุกฺขนิโรธคฺาமிนํ ปฏฺิพทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ทุกฺขโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ,
ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กายโ ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺทกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขินโ จิตฺตํ
สฺมาธิยติ, สฺมาหิเตน จิตฺเตน “อิทํ ทุกฺขนฺุ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ
ทุกฺขสมฺุทโย”ติ
ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ ทุกฺขนิโรโธ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ
ทุกฺขนิโรธคฺาமிนํ ปฏฺิพทา”ติ
ยถาภูตํ ปชานาติ. อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ

รูปํ อนิจฺจโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ รูปํ ทุกฺขโต โยนิโส
มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ รูปํ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ
เวทนี. สญฺญํ. สงฺขารเอ. วิญฺญานํ. จกฺขุํ ฯเปฯ ชฺรามรณํ อนิจฺจโต โยนิโส มนสิกโรโต
ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ ชฺรามรณํ ทุกฺขโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ ฯเปฯ ชฺรามรณํ
อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายติ, ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กายโ
ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺทกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขินโ จิตฺตํ สฺมาธิยติ, สฺมาหิเตน จิตฺเตน “อิทํ
ทุกฺขนฺุ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ
ทุกฺขสมฺุทโย”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ
ทุกฺขนิโรโธ”ติ
ยถาภูตํ ปชานาติ. “อຍံ
ทุกฺขนิโรธคฺาமிนํ ปฏฺิพทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. อิมเ นว โยนิโส
มนสิการมฺูลกา ฐมฺมา.

นว นานตฺตา : ธาตุนานตฺตํ ปฏฺิจฺจ อฺุပ္ปชฺชติ ผสฺสนานตฺตํ, ผสฺสนานตฺตํ ปฏฺิจฺจ
อฺุပ္ปชฺชติ เวทนานานตฺตํ, เวทนานานตฺตํ ปฏฺิจฺจ อฺุပ္ปชฺชติ สญฺญานานตฺตํ, สญฺญา

น่านตุตฺ ตํ ปฏิจฺจ อุมฺปชฺชติ สงฺกมฺปน่านตุตฺ, สงฺกมฺปน่านตุตฺ ปฏิจฺจ อุมฺปชฺชติ
 ฉนฺทน่านตุตฺ, ฉนฺทน่านตุตฺ ปฏิจฺจ อุมฺปชฺชติ ปริฬาณ่านตุตฺ, ปริฬาณ่านตุตฺ ปฏิจฺจ
 อุมฺปชฺชติ ปริเยสน่าน่านตุตฺ, ปริเยสน่าน่านตุตฺ ปฏิจฺจ อุมฺปชฺชติ ลากน่านตุตฺ. อิมเ นว
 น่านตุตฺตา. ตํ ภาตฏฺเญน ภาณํ, ปชานนฏฺเญน ปญฺญา. เตน วุจฺจติ นวธมฺมวตฺตภาเน
 ปญฺญา ธมฺมन่านตุเต ภาณํ.

ธมฺมน่านตุตภาณนิตฺเตโส เอกฺกนวิสตีโม.

๒๐ - ๒๔. ภาณปญฺจกนิตฺเตโส

[๗๕] กถํ อภิญฺญาปญฺญา ภาตฏฺเญน^{๒๐} ภาณํ, ปริญฺญาปญฺญา ตีรณฏฺเญน^๐
 ภาณํ, ปหานปญฺญา ปริจฺจาคฏฺเญน^๐ ภาณํ, ภาวนาปญฺญา เอกธฺมฏฺเญน^๐ ภาณํ,
 สจฺจิกิริยาปญฺญา ผสฺสนฏฺเญน^๐ ภาณํ? เย เย ธมฺมา อภิญฺญาตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา
 ญาตา โหนฺติ. เย เย ธมฺมา ปริญฺญาตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ตีริตา โหนฺติ. เย เย
 ธมฺมา ปหานา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ปริจฺจตฺตา โหนฺติ. เย เย ธมฺมา ภาวิตา โหนฺติ, เต
 เต ธมฺมา เอกธฺมา โหนฺติ. เย เย ธมฺมา สจฺจิกิตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ผสฺสิตา โหนฺติ.
 ตํ ภาตฏฺเญน ภาณํ, ปชานนฏฺเญน ปญฺญา. เตน วุจฺจติ อภิญฺญาปญฺญา ภาตฏฺเญน
 ภาณํ, ปริญฺญาปญฺญา ตีรณฏฺเญน ภาณํ. ปหานปญฺญา ปริจฺจาคฏฺเญน ภาณํ.
 ภาวนาปญฺญา เอกธฺมฏฺเญน ภาณํ. สจฺจิกิริยาปญฺญา ผสฺสนฏฺเญน ภาณํ.

ภาณปญฺจกนิตฺเตโส จตฺตวิสตีโม.

๒๕ - ๒๘. ปฏิสฺมภิกทาภาณนิตฺเตโส

[๗๖] กถํ อตฺถน่านตุเต ปญฺญา อตฺถปฏฺิสมฺภิกเท ภาณํ, ธมฺมน่านตุเต ปญฺญา
 ธมฺมปฏฺิสมฺภิกเท ภาณํ, นิรุตฺติน่านตุเต ปญฺญา นิรุตฺติปฏฺิสมฺภิกเท ภาณํ, ปฏิภาณน่านตุเต
 ปญฺญา ปฏิภาณปฏฺิสมฺภิกเท ภาณํ?

^{๒๐} อ.ม., อ. ภาตฏฺเญน ตีรณฏฺเญน, ปริจฺจาคฏฺเญน, ผสฺสนฏฺเญน. เอวมฺปริปิ

สทฺธินุทฺริยํ ฌมฺโม, วีริยนุทฺริยํ ฌมฺโม, สตินุทฺริยํ ฌมฺโม, สสมาธินุทฺริยํ ฌมฺโม,
ปญฺณินุทฺริยํ ฌมฺโม. อญฺโถ สทฺธินุทฺริยํ ฌมฺโม, อญฺโถ วีริยนุทฺริยํ ฌมฺโม, อญฺโถ สตินุทฺริยํ
ฌมฺโม, อญฺโถ สสมาธินุทฺริยํ ฌมฺโม, อญฺโถ ปญฺณินุทฺริยํ ฌมฺโม. เยน ภาณน อิม นานา
ฌมฺมา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา ฌมฺมา ปฏฺวิทิตาติ. เตน วจฺจติ ฌมฺมนานตฺเต
ปญฺญา ฌมฺมปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ. (๑)

อธิมฺกฺขญฺโง อตฺถ, ปคฺคหฺญฺโง อตฺถ, อฺปฺญฺจฺานญฺโง อตฺถ, อวิกฺเขปญฺโง อตฺถ,
ทสฺสนฺญฺโง อตฺถ, อญฺโถ อธิมฺกฺขญฺโง อตฺถ, อญฺโถ ปคฺคหฺญฺโง อตฺถ, อญฺโถ
อฺปฺญฺจฺานญฺโง อตฺถ, อญฺโถ อวิกฺเขปญฺโง อตฺถ, อญฺโถ ทสฺสนฺญฺโง อตฺถ. เยน ภาณน
อิม นานา อตฺถา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา อตฺถา ปฏฺวิทิตาติ. เตน วจฺจติ
อตฺถนานตฺเต ปญฺญา อตฺถปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ. (๒)

ปญฺจ ฌมฺเม สนฺทสฺเสตฺถํ พฺยณฺชนนฺิรฺุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อตฺถ สนฺทสฺเสตฺถํ
พฺยณฺชนนฺิรฺุตฺตาภิลาปา. อญฺญา ฌมฺมนิรฺุตฺติโย, อญฺญา อตฺถนิรฺุตฺติโย. เยน ภาณน
อิม นานา นิรฺุตฺติโย ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา นิรฺุตฺติโย ปฏฺวิทิตาติ. เตน
วจฺจติ นิรฺุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิรฺุตฺติปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ. (๓)

ปญฺจสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ ภาณานิ, ปญฺจสฺสุ อตฺถสฺสุ ภาณานิ, ทสฺสุ นิรฺุตฺตีสฺสุ ภาณานิ.
อญฺญานิ ฌมฺเมสฺสุ ภาณานิ, อญฺญานิ อตฺถสฺสุ ภาณานิ, อญฺญานิ นิรฺุตฺตีสฺสุ ภาณานิ.
เยน ภาณน อิม นานา ภาณา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา ภาณา
ปฏฺวิทิตาติ. เตน วจฺจติ ปฏฺิภาณนานตฺเต ปญฺญา ปฏฺิภาณปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ. (๔)

[๗๗] สทฺธาพลํ ฌมฺโม, วีริยพลํ ฌมฺโม, สติพลํ ฌมฺโม, สสมาธิพลํ ฌมฺโม, ปญฺญาพลํ
ฌมฺโม. อญฺโถ สทฺธาพลํ ฌมฺโม, อญฺโถ วีริยพลํ ฌมฺโม, อญฺโถ สติพลํ ฌมฺโม, อญฺโถ
สสมาธิพลํ ฌมฺโม, อญฺโถ ปญฺญาพลํ ฌมฺโม. เยน ภาณน อิม นานา ฌมฺมา ภาตา,
เตเนว ภาณน อิม นานา ฌมฺมา ปฏฺวิทิตาติ. เตน วจฺจติ ฌมฺมนานตฺเต ปญฺญา
ฌมฺมปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ.

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยญฺโง อตฺถ, โกสฺซุเช อกมฺปิยญฺโง อตฺถ, ปมาเท อกมฺปิยญฺโง
อตฺถ, อฺทฺทฺจฺเจ อกมฺปิยญฺโง อตฺถ, อวิชฺชาย อกมฺปิยญฺโง อตฺถ. อญฺโถ อสฺสทฺธิเย
อกมฺปิยญฺโง อตฺถ อญฺโถ โกสฺซุเช อกมฺปิยญฺโง อตฺถ, อญฺโถ ปมาเท อกมฺปิยญฺโง อตฺถ,
อญฺโถ อฺทฺทฺจฺเจ อกมฺปิยญฺโง อตฺถ, อญฺโถ อวิชฺชาย อกมฺปิยญฺโง อตฺถ. เยน ภาณน

อิเม นานา อตุถา ภาตา, เตเนว ภาเถน อิเม นานา อตุถา ปฏิวิทิตาติ. เตन วุจ्जติ
อตุถนानตเต ปญญา อตุถปฏิสมุทเท ภาถ.

ปญจ ฐมเม สนุทสุเสตุ พุญชชนนिरุตตาทิลาปา, ปญจ อตุถ สนุทสุเสตุ
พุญชชนนिरุตตาทิลาปา, อญญา ฐมมनिरุตติโย, อญญา อตุถนिरุตติโย. เยน ภาเถน
อิมา นานา นिरุตติโย ภาตา, เตเนว ภาเถน อิมา นานา นिरุตติโย ปฏิวิทิตาติ. เตน
วุจ्जติ นिरุตตินานตเต ปญญา นिरุตติปฏิสมุทเท ภาถ.

ปญจสุ ฐมเมสุ ภาถานนิ, ปญจสุ อตุถสุ ภาถานนิ, ทสสุ นिरุตตีสุ ภาถานนิ,
อญญานนิ ฐมเมสุ ภาถานนิ, อญญานนิ อตุถสุ ภาถานนิ, อญญานนิ นिरุตตีสุ ภาถานนิ.
เยน ภาเถน อิเม นานา ภาถา ภาตา, เตเนว ภาเถน อิเม นานา ภาถา
ปฏิวิทิตาติ. เตน วุจ्จติ ปฏิภาณนानตเต ปญญา ปฏิภาณปฏิสมุทเท ภาถ.

สตีสมุโพชฌงโค ฐมโม, ฐมมวิจยสมุโพชฌงโค ฐมโม, วีริยสมุโพชฌงโค ฐมโม,
ปิตีสมุโพชฌงโค ฐมโม, ปสฺสทฺธิสมุโพชฌงโค ฐมโม, สมาริสมุโพชฌงโค ฐมโม,
อุเปกฺขาสุมุโพชฌงโค ฐมโม, อญฺโถ สตีสมุโพชฌงโค ฐมโม, อญฺโถ ฐมมวิจยสมุ
โพชฌงโค ฐมโม, อญฺโถ วีริยสมุโพชฌงโค ฐมโม, อญฺโถ ปิตีสมุโพชฌงโค ฐมโม,
อญฺโถ ปสฺสทฺธิสมุโพชฌงโค ฐมโม, อญฺโถ สมาริสมุโพชฌงโค ฐมโม, อญฺโถ
อุเปกฺขาสุมุโพชฌงโค ฐมโม. เยน ภาเถน อิเม นานา ฐมา ภาตา, เตเนว ภาเถน
อิเม นานา ฐมา ปฏิวิทิตาติ. เตน วุจ्จติ ฐมนานตเต ปญญา ฐมมปฏิสมุทเท ภาถ.

อุปปุจฺจานญฺโจะ อตุถโ, ปวิจยญฺโจะ อตุถโ, ปคฺคหญฺโจะ อตุถโ, ฆรณญฺโจะ อตุถโ,
อุปสมญฺโจะ อตุถโ, อวิกฺเขปญฺโจะ อตุถโ, ปฏิสงฺขานญฺโจะ อตุถโ, อญฺโถ อุปปุจฺจานญฺโจะ อตุถโ,
อญฺโถ ปวิจยญฺโจะ อตุถโ, อญฺโถ ปคฺคหญฺโจะ อตุถโ, อญฺโถ ฆรณญฺโจะ อตุถโ, อญฺโถ
อุปสมญฺโจะ อตุถโ, อญฺโถ อวิกฺเขปญฺโจะ อตุถโ, อญฺโถ ปฏิสงฺขานญฺโจะ อตุถโ. เยน
ภาเถน อิเม นานา อตุถา ภาตา, เตเนว ภาเถน อิเม นานา อตุถา ปฏิวิทิตาติ.
เตน วุจ्จติ อตุถนานตเต ปญญา อตุถปฏิสมุทเท ภาถ.

สตุต ฐมเม สนุทสุเสตุ พุญชชนนिरุตตาทิลาปา, สตุต อตุถ สนุทสุเสตุ
พุญชชนนिरุตตาทิลาปา, อญญา ฐมมनिरุตติโย, อญญา อตุถนिरุตติโย. เยน ภาเถน
อิมา นานา นिरุตติโย ภาตา, เตเนว ภาเถน อิมา นานา นिरุตติโย ปฏิวิทิตาติ. เตน
วุจ्จติ นिरุตตินานตเต ปญญา นिरุตติปฏิสมุทเท ภาถ.

สตตสุ ฐมเมสุ ภาณานิ, สตตสุ อตเถสุ ภาณานิ, จุททสุ นิจฺตุตีสุ ภาณานิ, อญฺญานิ ฐมเมสุ ภาณานิ, อญฺญานิ อตเถสุ ภาณานิ, อญฺญานิ นิจฺตุตีสุ ภาณานิ. เยน ภาณน อิม นานา ภาณา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา ภาณา ปฏฺวิทิตาติ. เตन วุจฺจติ ปฏฺภาณนानตฺเต ปญฺญา ปฏฺภาณปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ.

สมฺมาทิจฺฉิ ฐมฺโม, สมฺมาสงฺกปฺโป ฐมฺโม, สมฺมาวาจา ฐมฺโม, สมฺมากมฺมนฺโต ฐมฺโม, สมฺมาอาชีโว ฐมฺโม, สมฺมาวายาโม ฐมฺโม, สมฺมาสติ ฐมฺโม, สมฺมาสมาธิ ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาทิจฺฉิ ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาสงฺกปฺโป ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาวาจา ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมากมฺมนฺโต ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาอาชีโว ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาวายาโม ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาสติ ฐมฺโม, อญฺญโถ สมฺมาสมาธิ ฐมฺโม. เยน ภาณน อิม นานา ฐมฺมา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา ฐมฺมา ปฏฺวิทิตาติ. เตน วุจฺจติ ฐมฺมนานตฺเต ปญฺญา ฐมฺมปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ.

ทสฺสนญฺโจะ อตฺโถ, อภินิโรปนญฺโจะ อตฺโถ, ปริคฺคหญฺโจะ อตฺโถ, สมฺมจฺ्ञานญฺโจะ อตฺโถ, โวทานญฺโจะ อตฺโถ, ปคฺคหญฺโจะ อตฺโถ, อฺุปฺจฺ्ञานญฺโจะ อตฺโถ, อวิกฺเขปนญฺโจะ อตฺโถ. อญฺญโถ ทสฺสนญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ อภินิโรปนญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ ปริคฺคหญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ สมฺมจฺ्ञานญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ โวทานญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ ปคฺคหญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ อฺุปฺจฺ्ञานญฺโจะ อตฺโถ, อญฺญโถ อวิกฺเขปนญฺโจะ อตฺโถ. เยน ภาณน อิม นานา อตฺถา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา อตฺถา ปฏฺวิทิตาติ. เตน วุจฺจติ อตฺถนानตฺเต ปญฺญา อตฺถปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ.

อญฺจ ฐมฺเม สนฺทสฺเสตฺถุ พุชฺชชนนิจฺตุตาภิสปา, อญฺจ อตฺเถ สนฺทสฺเสตฺถุ พุชฺชชนนิจฺตุตาภิสปา, อญฺญา ฐมฺมนิจฺตุตฺติโย, อญฺญา อตฺถนิจฺตุตฺติโย. เยน ภาณน อิม นานา นิจฺตุตฺติโย ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา นิจฺตุตฺติโย ปฏฺวิทิตาติ. เตน วุจฺจติ นิจฺตุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิจฺตุตฺติปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ.

อญฺจสุ ฐมฺเมสุ ภาณานิ, อญฺจสุ อตฺเถสุ ภาณานิ, โสฬฺสสุ นิจฺตุตีสุ ภาณานิ, อญฺญานิ ฐมฺเมสุ ภาณานิ, อญฺญานิ อตฺเถสุ ภาณานิ, อญฺญานิ นิจฺตุตีสุ ภาณานิ. เยน ภาณน อิม นานา ภาณา ภาตา, เตเนว ภาณน อิม นานา ภาณา ปฏฺวิทิตาติ. เตน วุจฺจติ ปฏฺภาณนानตฺเต ปญฺญา ปฏฺภาณปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ. ตํ ภาตญฺเณน ภาณํ, ปชานนญฺเณน ปญฺญา, เตน วุจฺจติ อตฺถนानตฺเต ปญฺญา อตฺถปฏฺิสมฺภิเท ภาณํ.

ธมฺมนานตฺเต ปญฺญา ธมฺมปฏิสฺสภฺนิเท ญาณํ. นิรุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสฺสภฺนิเท ญาณํ. ปฏิภาณนานตฺเต ปญฺญา ปฏิภาณปฏิสฺสภฺนิเท ญาณํ.

ปฏิสฺสภฺนิทาณนิตฺเตโส อฏฺฐวิสฺติโม.

๒๙ - ๓๑. ภาณตฺตยนิทฺเตโส

[๒๙] กถํ วิหารนานตฺเต ปญฺญา วิหารญฺเฐ ญาณํ, สฺมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา สฺมาปตฺตญฺเฐ ญาณํ, วิหารสฺมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา วิหารสฺมาปตฺตญฺเฐ ญาณํ?

นิมิตฺตํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, อนิมิตฺโต วิหารโ. ปณฺธิ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อปฺปณฺธิเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, อปฺปณฺธิโต วิหารโ. อภินิเวสํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน สฺลฺลฺลเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, สฺลฺลฺลโต วิหารโ.

นิมิตฺตํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชติ, อนิมิตฺตา สฺมาปตฺติ. ปณฺธิ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อปฺปณฺธิเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณฺธิโต อวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชติ, อปฺปณฺธิตา สฺมาปตฺติ. อภินิเวสํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน สฺลฺลฺลเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สฺลฺลฺลโต อวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชติ, สฺลฺลฺลตา สฺมาปตฺติ.

นิมิตฺตํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, ปวตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชติ, อนิมิตฺตวิหารสฺมาปตฺติ. ปณฺธิ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อปฺปณฺธิเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, ปวตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณฺธิโต อวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชติ, อปฺปณฺธิตวิหาร สฺมาปตฺติ. อภินิเวสํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน สฺลฺลฺลเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, ปวตฺตํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สฺลฺลฺลโต อวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชติ, สฺลฺลฺลตา วิหาร สฺมาปตฺติ.

[๓๐] รุพฺนิมิตฺตํ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส ฝุสฺส วยํ ปสฺสฺติ, อนิมิตฺโต วิหารโ. รุพฺปณฺธิ ภาโย สฺมฺปสฺสฺมาโน อปฺปณฺธิเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสฺส

ชราภรณ์นิมิตต์ ภายโต สมุปสุสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสุส ฝุสุส วยํ ปสุสฺสตี,
 ปวตฺตํ อชฺชฎุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อวชฺชิตฺวา สมาปชฺชตี, อนิมิตฺตา วิหาร
 สมาปตฺตี. ชราภรณ์ปณฺธี ภายโต สมุปสุสมาโน อปฺปณฺหิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ฝุสุส ฝุสุส วยํ
 ปสุสฺสตี, ปวตฺตํ อชฺชฎุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณฺหิตํ อวชฺชิตฺวา สมาปชฺชตี,
 อปฺปณฺหิตา วิหารสมาปตฺตี. ชราภรณ์ภินิเวสํ ภายโต สมุปสุสมาโน สฺถุณฺณเต อธิมุตฺตตฺตา
 ฝุสุส ฝุสุส วยํ ปสุสฺสตี, ปวตฺตํ อชฺชฎุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สฺถุณฺณตํ อวชฺชิตฺวา
 สมาปชฺชตี, สฺถุณฺณตา วิหารสมาปตฺตี. อญฺโถ อนิมิตฺโต วิหาโร, อญฺโถ อปฺปณฺหิตโต วิหาโร,
 อญฺโถ สฺถุณฺณโต วิหาโร. อญฺญา อนิมิตฺตา สมาปตฺตี, อญฺญา อปฺปณฺหิตา สมาปตฺตี,
 อญฺญา สฺถุณฺณตา สมาปตฺตี. อญฺญา อนิมิตฺตา วิหารสมาปตฺตี, อญฺญา อปฺปณฺหิตา
 วิหารสมาปตฺตี, อญฺญา สฺถุณฺณตา วิหารสมาปตฺตี. ตํ ภาตญฺเณณ ภาณํ, ปชานนญฺเณ
 ปญฺญา. เตน วุจฺจตี วิหารนานตฺเต ปญฺญา วิหารญฺเณ ภาณํ. สมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา
 สมาปตฺตญฺเณ ภาณํ. วิหารสมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา วิหารสมาปตฺตญฺเณ ภาณํ.

ภาณตฺตยนิทฺเทโส เอกตีสตีโม.

๓๒. อานนฺตริกสมาธิภาณนิทฺเทส

[๘๐] กถํ อวิกฺเขปปริสฺสุทฺตฺตา อาสวสมฺมุจฺเจเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิสฺมึ
 ภาณํ? เนกขมฺมุวเสน จิตฺตสฺเสกคฺคตา อวิกฺเขโป สฺมาธิ, ตสฺส สฺมาธิสฺส วเสน อฺปฺปชฺชตี
 ภาณํ. เตน ภาณน อาสวา ชียนฺติ, อิติ ปจฺมํ สมโธ, ปจฺฉา ภาณํ, เตน
 ภาณน อาสวานํ ขโย โหตี. เตน วุจฺจตี อวิกฺเขปปริสฺสุทฺตฺตา อาสวสมฺมุจฺเจเท ปญฺญา
 อานนฺตริกสมาธิสฺมึ²¹ ภาณํ.

อาสวาติ: กตเม เต อาสวา? กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว อวิชฺชาสโว.

กตฺเตเต อาสวา ชียนฺติ? โสตาปตฺติมคฺเคน อนนฺนเสโส ทิฏฺฐาสโว ชียตี, อปายคฺมณฺเีย
 กามาสโว ชียตี, อปายคฺมณฺเีย ภวาสโว ชียตี, อปายคฺมณฺเีย อวิชฺชาสโว ชียตี, เอตฺเตเต
 อาสวา ชียนฺติ. สกทาคามิมคฺเคน โอฟาริโก กามาสโว ชียตี, ตเทกญฺโโจ ภวาสโว ชียตี,
 ตเทกญฺโโจ อวิชฺชาสโว ชียตี, เอตฺเตเต อาสวา ชียนฺติ. อนนาคามิมคฺเคน อนนฺนเสโส

²¹ อานนฺตริกสมาธิสฺมินฺติ วา ปาโ จ ทิสฺสตี

กามาสโว ชียติ, ตเททฏโจ ภวาสโว ชียติ, ตเททฏโจ อวิชฺชาสโว ชียติ, เอตุเถเต อาสวา ชียนฺติ. อรหตุตมคฺเคน อนวเสโส ภวาสโว ชียติ, อนวเสโส อวิชฺชาสโว ชียติ, เอตุเถเต อาสวา ชียนฺติ.

อพฺยาปาทวเสน ฯเปฯ อาโลกสญฺญาวเสน. อวิกฺเขปวเสน. ฌมฺมวตฺถานวเสน. ฌาณวเสน. ปามุชฺชวเสน. ปจฺมชฺชฌานวเสน. ทุตฺติยชฺชฌานวเสน. ตตฺติยชฺชฌานวเสน. จตฺตตฺถชฺชฌานวเสน. อากาसानญฺจายตนสฺมาปตฺติวเสน. วิญฺญาณญฺจายตนสฺมาปตฺติวเสน. อากิณฺญญฺจายตนสฺมาปตฺติวเสน. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺมาปตฺติวเสน. ปจฺจวีกสิณฺวเสน. อาโปกสิณฺวเสน. เตโชกสิณฺวเสน. วาโยกสิณฺวเสน. นีลกสิณฺวเสน. ปิตฺตกสิณฺวเสน. โลหิตกสิณฺวเสน. โอทาทกสิณฺวเสน. อากาสกสิณฺวเสน. วิญฺญาณกสิณฺวเสน. พุทฺธานุสฺสตีวเสน. ฌมฺมานุสฺสตีวเสน. สัมมานุสฺสตีวเสน. สีสานุสฺสตีวเสน. จาคานุสฺสตีวเสน. เทวตานุสฺสตีวเสน. อานาปานุสฺสตีวเสน. มรณนุสฺสตีวเสน. กายคตาสตีวเสน. อูปลมานุสฺสตีวเสน. อุกฺกมฺมาตกสญฺญาวเสน. วินีลกสญฺญาวเสน. วิปฺพุกสญฺญาวเสน. วิจฺฉิทฺตกสญฺญาวเสน. วิชฺชายิตกสญฺญาวเสน. วิกฺขิตฺตกสญฺญาวเสน. หตฺตวิกฺขิตฺตกสญฺญาวเสน. โลหิตกสญฺญาวเสน. ปุฬวกสญฺญาวเสน. อญฺุจิกสญฺญาวเสน.

[๘๑] ทีฆํ อสฺสาสวเสน ฯเปฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน. รสฺสํ อสฺสาสวเสน. รสฺสํ ปสฺสาสวเสน. สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวที. อสฺสาสวเสน. สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวที ปสฺสาสวเสน. ปสฺสสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน. ปสฺสสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน. ปิตฺติปฏฺฐิสฺสเวที อสฺสาสวเสน. ปิตฺติปฏฺฐิสฺสเวที ปสฺสาสวเสน. สุขปฏฺฐิสฺสเวที อสฺสาสวเสน. สุขปฏฺฐิสฺสเวที ปสฺสาสวเสน. จิตฺตสงฺขารปฏฺฐิสฺสเวที อสฺสาสวเสน. จิตฺตสงฺขารปฏฺฐิสฺสเวที ปสฺสาสวเสน. ปสฺสสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสาสวเสน. ปสฺสสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน. จิตฺตปฏฺฐิสฺสเวที อสฺสาสวเสน. จิตฺตปฏฺฐิสฺสเวที ปสฺสาสวเสน. อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสาสวเสน. อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ปสฺสาสวเสน. สฺมาทหนํ จิตฺตํ. วิโมจยํ จิตฺตํ. อนิจฺจานุสฺสตี. วิราคานุสฺสตี. นิโรธานุสฺสตี. ปฏฺฐินิสฺสคฺคานุสฺสตี. อสฺสาสวเสน, ปฏฺฐินิสฺสคฺคานุสฺสตี ปสฺสาสวเสน. จิตฺตสฺสเสกคฺคตา อวิกฺเขปโ สฺมาธิ. ตสฺส สฺมาธิสฺส วเสน. อฺปฺปชฺชติ ฌาณํ. เตน ฌาณน อาสวานํ ชียนฺติ, อิติ ปจฺมํ สฺมโธ, ปจฺจ ฌาณํ. เตน ฌาณน อาสวานํ ชโย โหติ. เตน วุจฺจติ อวิกฺเขปปริสฺสุทฺตฺตา อาสวสมฺภุจฺเจเท ปญฺญา อานนฺตริกสฺมาธิสฺสมี ฌาณํ.

อาสวาติ : กตเม เต อาสวา ? กามาสโว ภวาสโว ทิฏฐาสาสโว อวิชชาสาสโว. กตเถเต อาสวา ชียนฺติ ? โสตาปตฺติมคฺเคน อนวเสสเส ทิฏฐาสาสโว ชียติ, อปายคมนีโย กามาสโว ชียติ, อปายคมนีโย ภวาสโว ชียติ, อปายคมนีโย อวิชชาสาสโว ชียติ, เอตฺเถเต อาสวา ชียนฺติ.

สกทาคามิมคฺเคน โอฟาริโก กามาสโว ชียติ, ตเทกฺกุโจ ภวาสโว ชียติ, ตเทกฺกุโจ อวิชชาสาสโว ชียติ, เอตฺเถเต อาสวา ชียนฺติ.

อนาคามิมคฺเคน อนวเสสเส กามาสโว ชียติ, ตเทกฺกุโจ ภวาสโว ชียติ, ตเทกฺกุโจ อวิชชาสาสโว ชียติ, เอตฺเถเต อาสวา ชียนฺติ.

อรรหตฺตมคฺเคน อนวเสสเส ภวาสโว ชียติ, อนวเสสเส อวิชชาสาสโว ชียติ, เอตฺเถเต อาสวา ชียนฺติ. ตํ ภาตฺตญฺเณ ภาณํ, ปชานนญฺเณ ปญฺญา, เตน วุจฺจติ อวิกฺเขปปริ สุตฺตตฺตา อาสวสมฺมุจฺเจเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิสมฺมุติ ภาณํ.

อานนฺตริกสมาธิภาณนิตฺเทศ ทวตฺตีสติโม.

๓๓. อรณวิหารภาณนิตฺเทศ

[๘๒] กถิ ทสฺสนาธิปเตยฺยํ สนฺโต ๑ วิหาราธิคโม ปณฺีตาริหมุตฺตตา ปญฺญา อรณวิหาร ภาณํ? ทสฺสนาธิปเตยฺยนฺติ : อนิจฺจานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, ทุกฺขานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, อนตฺตานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, รุเป อนิจฺจานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, รุเป ทุกฺขานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, รุเป อนตฺตานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, เวทนาย ๕เปฯ สญฺญา. สงฺขารสฺสุ. วิญฺญาณ. จกฺขุสมฺมุติ ๕เปฯ ชรามรณ อนิจฺจานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, ชรามรณ ทุกฺขานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, ชรามรณ อนตฺตานุปฺสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ.

สนฺโต ๑ วิหาราธิคโมติ : สญฺญตฺโต วิหาริ สนฺโต วิหาราธิคโม. อนิมิตฺตฺโต วิหาริ สนฺโต วิหาราธิคโม, อปฺปณฺีหิตฺโต วิหาริ สนฺโต วิหาราธิคโม.

ปณฺีตาริหมุตฺตตาติ : สญฺญเต อธิมุตฺตตา ปณฺีตาริหมุตฺตตา, อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตา ปณฺีตาริหมุตฺตตา, อปฺปณฺีหิตฺเต อธิมุตฺตตา ปณฺีตาริหมุตฺตตา.

อรรถวิหาโรติ : ปจฺมชฺชฎานํ อรรถวิหาโร, ทุตฺติยชฺชฎานํ อรรถวิหาโร, ตตฺติยชฺชฎานํ อรรถวิหาโร, จตฺตตฺตชฺชฎานํ อรรถวิหาโร, อากาसानญฺจายตนสฺมาปตฺติ อรรถวิหาโร ฯเปฯ
เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺมาปตฺติ อรรถวิหาโร.

อรรถวิหาโรติ : เกนตฺเถน อรรถวิหาโร ? ปจฺมชฺชฎาเนน นีวรเณ หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, ทุตฺติยชฺชฎาเนน วิตกฺกวิจาเร หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, ตตฺติยชฺชฎาเนน ปีตี หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, จตฺตตฺตชฺชฎาเนน สุขทฺทฺชฺช หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, อากาसानญฺจายตนสฺมาปตฺติยา รฺฐปสญฺญํ ปฏฺิษฺสญฺญํ นานตฺตสญฺญํ หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, วิญฺญาณญฺจายตนสฺมาปตฺติยา อากาसानญฺจายตนสญฺญํ หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, อากิณฺญญฺจายตนสฺมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺมาปตฺติยา อากิณฺญญฺจายตนสญฺญํ หรตฺตีติ อรรถวิหาโร, อຍံ อรรถวิหาโร. ตံ ฅาตฺถุเณ ฅาณํ, ปชานนฺนุเณ ปญฺญา. เตน วุจฺจติ ทสฺสนาธิปเตยฺยํ สนฺโต จ วิหาราธิคโม ปณฺีตาทิ มุตฺตตา ปญฺญา อรรถวิหาโร ฅาณํ.

อรรถวิหารฅาณนิตฺเตส เตตฺตีสตีโม.

๓๔. นีโรธสฺมาปตฺติฅาณนิตฺเตส

[๔๓] ถถฺ ทฺวี่หิ พลฺหิ สมนฺนาคตฺตฺตา ตโย จ สงฺขารานํ ปฏฺิปปสฺสทฺธิยา โสฬสฺหิ ฅาณจฺริยาหิ นวหิ สฺมาจฺริยาหิ วสฺีภาวตาปญฺญา นีโรธสฺมาปตฺติยา ฅาณํ ?

ทฺวี่หิ พลฺหิตฺติ : เทว พลานิ สฺมถพลํ วิปสฺสนาพลํ.

กตมํ สฺมถพลํ ? เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตสฺเสกคฺคฺตา อวิกฺเขโป สฺมถพลํ, อพฺยาปาท วเสน จิตฺตสฺเสกคฺคฺตา อวิกฺเขโป สฺมถพลํ, อาโลกสฺญาววเสน จิตฺตสฺเสกคฺคฺตา อวิกฺเขโป สฺมถพลํ, อวิกฺเขปวเสน จิตฺตสฺเสกคฺคฺตา อวิกฺเขโป สฺมถพลํ ฯเปฯ ปฏฺิณิสฺสคฺคฺคานุปสฺสึ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺเสกคฺคฺตา อวิกฺเขโป สฺมถพลํ. ปฏฺิณิสฺสคฺคฺคานุปสฺสึ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺเสกคฺคฺตา อวิกฺเขโป สฺมถพลํ.

สฺมถพลนฺติ : เกนตฺเถน สฺมถพลํ ? ปจฺมชฺชฎาเนน นีวรเณ น กมฺปตฺตีติ สฺมถพลํ. ทุตฺติยชฺชฎาเนน วิตกฺกวิจาเร น กมฺปตฺตีติ สฺมถพลํ. ตตฺติยชฺชฎาเนน ปีติยา น กมฺปตฺตีติ สฺมถพลํ. จตฺตตฺตชฺชฎาเนน สุขทฺทฺชฺช น กมฺปตฺตีติ สฺมถพลํ. อากาसानญฺจายตนสฺมาปตฺติยา รฺฐปสญฺญาย ปฏฺิษฺสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย น กมฺปตฺตีติ สฺมถพลํ. วิญฺญาณญฺจายตน

สมาบัติยา อากาสนญายตนสญญา น กมฺปตีติ สมถพฺลํ. อากิณฺญญายตนสมาบัติยา วิญญาณญายตนสญญา น กมฺปตีติ สมถพฺลํ. เนวสญญานาสญญาตนสมาบัติยา อากิณฺญญายตนสญญา น กมฺปตีติ สมถพฺลํ. อุทฺธจฺเจ จ อุทฺธจฺจสทคตกิเลสํ จ ขนฺธํ จ น กมฺปตีติ น จลตีติ น เวธตีติ สมถพฺลํ : อิทํ สมถพฺลํ.

กตมํ วิปัสสนาพฺลํ ? อนิจฺจานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. ทุกฺขานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. อนตฺตานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. นิพฺพิทานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. วิราคานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. นิโรธานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. ปฏฺินิสฺสคฺคานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. รุเป อนิจฺจานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ ฯเปฯ รุเป ปฏฺินิสฺสคฺคานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ. เวทนาย ฯเปฯ สญญา. สงฺขารेषฺสุ. วิญญาเณ. จกฺขุสมฺมึ ฯเปฯ ชรามรเณ อนิจฺจานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ ฯเปฯ ชรามรเณ ปฏฺินิสฺสคฺคานุปัสสนา วิปัสสนาพฺลํ.

วิปัสสนาพฺลนฺตุติ : เกนตฺเถน วิปัสสนาพฺลํ ? อนิจฺจานุปัสสนาย นิจฺจสญญา น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. ทุกฺขานุปัสสนาย สุขสญญา น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. อนตฺตานุปัสสนาย อตฺตสญญา น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. นิพฺพิทานุปัสสนาย นนฺทียา น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. วิราคานุปัสสนาย ราเคน น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. นิโรธานุปัสสนาย สมฺมทเย น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. ปฏฺินิสฺสคฺคานุปัสสนาย อาทาเน น กมฺปตีติ วิปัสสนาพฺลํ. อวิชฺชาย จ อวิชฺชาสทคตกิเลสํ จ ขนฺธํ จ น กมฺปตีติ น จลตีติ น เวธตีติ วิปัสสนาพฺลํ : อิทํ วิปัสสนาพฺลํ.

ตโย จ สงฺขารานํ ปฏิปฺปัสสทฺธิยาติ : กตเมสํ ติณฺณนฺนํ สงฺขารานํ ปฏิปฺปัสสทฺธิยา? ทุตฺติยชฺฌมานํ สฺมาปฺนฺนสฺส วิตฺถกฺกวิจฺจารา วจฺสีสงฺขารา ปฏิปฺปัสสทฺธา โหนฺตุติ. จตฺตตฺถชฺฌมานํ สฺมาปฺนฺนสฺส อสฺสสาสปฺสสาสา กายสงฺขารา ปฏิปฺปัสสทฺธา โหนฺตุติ. สญญาเวทยิตฺตนิโรธํ สฺมาปฺนฺนสฺส สญญา จ เวทนา จ จิตฺตสงฺขารา ปฏิปฺปัสสทฺธา โหนฺตุติ. อิมสํ ติณฺณนฺนํ สงฺขารานํ ปฏิปฺปัสสทฺธิยา

[๔๔] โสฬสฺหิ ฌาณจฺริยาหีติ : กตมาหิ โสฬสฺหิ ฌาณจฺริยาหิ ? อนิจฺจานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. ทุกฺขานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. อนตฺตานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. นิพฺพิทานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. วิราคานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. นิโรธานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. ปฏฺินิสฺสคฺคานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. วิภฺวณฺณานุปัสสนา ฌาณจฺริยา. โสตาปฺตฺติมคฺโค ฌาณจฺริยา. โสตาปฺตฺติผลสฺมาปฺตฺติ ฌาณจฺริยา. สกทาคามิมคฺโค ฌาณจฺริยา. สกทาคามิผลสฺมาปฺตฺติ

ฅาณจริยา. ฅนาคามิมคฺโค ฅาณจริยา. ฅนาคามิผลสมาปตฺติ ฅาณจริยา. ฅรหตฺตมคฺโค ฅาณจริยา. ฅรหตฺตผลสมาปตฺติ ฅาณจริยา. ฅิมาหิ โสฬสฺหิ ฅาณจริยาหิ.

[๘๕] นวหิ สมาธิจริยาหิตี : กตมาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ? ปจฺมชฺฅณานํ สมาธิจริยา. ทฺติยชฺฅณานํ สมาธิจริยา. ตฺติยชฺฅณานํ สมาธิจริยา. จตฺตชฺฅณานํ สมาธิจริยา. ฅากาสาณญฺจายตนสมาปตฺติ ฅเปฯ วิญญฺฅาณญฺจายตนสมาปตฺติ ฅเปฯ ฅากิณฺญญฺจายตนสมาปตฺติ ฅเปฯ เนวสญฺฅานาสนญฺจายตนสมาปตฺติ สมาธิจริยา. ปจฺมชฺฅณานํ ปฏฺฐิภากตฺถาย วิตกฺโก ๑ วิจาโร ๑ ปீติ สฺขญฺจ จิตฺเตกคฺคตา ๑ ฅเปฯ เนวสญฺฅานาสนญฺจายตนสมาปตฺติ ปฏฺฐิภากตฺถาย วิตกฺโก ๑ วิจาโร ๑ ปீติ ๑ สฺขญฺจ จิตฺเตกคฺคตา ๑. ฅิมาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ.

วสีตี : ปญฺจ วสีโย : ฅาวชฺฅนวสี สมาปชฺฅนวสี ฅธิญฺจานวสี ฐฺญฺจานวสี ปจฺจเวกฺขณาวสี. ปจฺมชฺฅณานํ ยตฺถิจฺฅกํ²² ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ ฅาวชฺฅติ. ฅาวชฺฅนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี ฅาวชฺฅนวสี. ปจฺมชฺฅณานํ ยตฺถิจฺฅกํ ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ สมาปชฺฅติ. สมาปชฺฅนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี สมาปชฺฅนวสี. ปจฺมชฺฅณานํ ยตฺถิจฺฅกํ ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ ฅธิญฺจติ. ฅธิญฺจเน ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี ฅธิญฺจานวสี. ปจฺมชฺฅณานํ ยตฺถิจฺฅกํ ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ ฐฺญฺจติ. ฐฺญฺจเน ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี ฐฺญฺจานวสี. ปจฺมชฺฅณานํ ยตฺถิจฺฅกํ ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ ปจฺจเวกฺขติ, ปจฺจเวกฺขณาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี ปจฺจเวกฺขณาวสี.

ทฺติยชฺฅณานํ ฅเปฯ เนวสญฺฅานาสนญฺจายตนสมาปตฺติ ยตฺถิจฺฅกํ ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ ฅาวชฺฅติ, ฅาวชฺฅนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี ฅาวชฺฅนวสี. เนวสญฺฅานาสนญฺจายตนสมาปตฺติ ยตฺถิจฺฅกํ ยทิจฺฅกํ ยาวติจฺฅกํ สมาปชฺฅติ ฅเปฯ ฅธิญฺจติ, ฐฺญฺจติ, ปจฺจเวกฺขติ, ปจฺจเวกฺขณาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีตี ปจฺจเวกฺขณาวสี. ฅิมา ปญฺจ วสีโย. ตํ ฅาตฺถุญฺเจณ ฅาณํ, ปชานนญฺเจณ ปญฺญา. เตน ฐฺลจติ ทฺวีหิ พลฺเลหิ สมนฺนาคตฺตฺตา ตโย ๑ สงฺขารานํ ปฏฺฐิปฺปสฺสทฺธิยา โสฬสฺหิ ฅาณจริยาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ วสีภาวตาปญฺญา นิโรธสมาปตฺติยา ฅาณํ.

นิโรธสมาปตฺติฅาณนิทฺเทโส จตฺตติสฺติโม.

²² สී., ฅิ. ยตฺถิจฺฅกํ

๓๕. ปรินิพพานญาณนิตุเทศ

[๘๖] กถิ สมนุชานสุส ปวตตปริยาทาเน ปญญา ปรินิพพานे ญาณิ ? อธิ สมนุชานิ เนกขมเมเน กามจจนุสส ปวตตํ ปริยาทียติ. อพฺยาปาเทเน พฺยาปาทสุส ปวตตํ ปริยาทียติ. อาโลกสญญาเย ถินมิทฺธสุส ปวตตํ ปริยาทียติ. อวิกฺเขเปเน อุตฺถจฺจสุส ปวตตํ ปริยาทียติ. ธมฺมวตฺถาเนเน วิจิจฺจญาเย ฯเปฯ ญาณेเน อวิชฺชาเย ฯเปฯ ปาโมชฺเชเน อรตฺติยา ฯเปฯ ปจฺมชฺชฎาเนเน นีวรณานิ ปวตตํ ปริยาทียติ ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเคเน สพฺพกิเลสานิ ปวตตํ ปริยาทียติ.

อถ วา ปน สมนุชานสุส อนุปาทิสเสสาเย นิพฺพานธาคฺคยา ปรินิพฺพายนุตฺตสุส²³ อิทฺถญฺเจว จกฺขุปวตตํ ปริยาทียติ. อญฺญญฺจ จกฺขุปวตตํ น อฺปฺปชฺชติ. อิทฺถญฺเจว สไตปวตตํ ฯเปฯ สฆานปวตตํ ฯเปฯ ชิวหาปวตตํ ฯเปฯ กายปวตตํ ฯเปฯ มโนปวตตํ ปริยาทียติ. อญฺญญฺจ มโนปวตตํ น อฺปฺปชฺชติ. อิทํ สมนุชานสุส ปวตตปริยาทาเน ปญญา ปรินิพฺพานे ญาณิ. ตํ ญาณญฺเจเน ญาณิ, ปชานนญฺเจเน ปญญา. เตเน วุจฺจติ สมนุชานสุส ปวตตปริยาทาเน ปญญา ปรินิพฺพานे ญาณิ.

ปรินิพพานญาณนิตุเทโส ปญจตีสตีโม.

๓๖. สมสิสฏฺฐญาณนิตุเทศ

[๘๗] กถิ สพฺพธมฺมานิ สมนุชานสุสเจเท นิโรเธ จ อนุปฺปจฺจนาตาปญญา สมสิสฏฺฐญฺเจ ญาณิ ?

สพฺพธมฺมานนฺติ : ปญฺจกฺขณฺธา ทฺวาทสาเยตฺตานานิ อญฺจารส ธาคฺคโย กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา กามาเวจฺจา ธมฺมา ฐฺปาเวจฺจา ธมฺมา อฐฺปาเวจฺจา ธมฺมา อปริยาปนฺนา ธมฺมา.

สมนุชานสุสเจเทติ : เนกขมเมเน กามจจนุทํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. อพฺยาปาเทเน พฺยาปาทํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. อาโลกสญญาเย ถินมิทฺธํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. อวิกฺเขเปเน อุตฺถจฺจํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. ธมฺมวตฺถาเนเน วิจิจฺจญฺจํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. ญาณेเน อวิชฺชํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. ปาโมชฺเชเน อรตี สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ. ปจฺมชฺชฎาเนเน นีวรणे สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเคเน สพฺพกิเลสํ สมนุชานสุส สมนุชานนฺติ.

²³ ก. นิพฺพายนุตฺตสุส

นิโรธติ : เนกขมเมเนน กามจฺจนฺทํ นิโรธติ. อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ นิโรธติ. อาโลกสญฺญาเย ถีนมิทฺถํ นิโรธติ. อวิกฺเขเปเน อฺทฺตจฺจํ นิโรธติ. ธมฺมวตฺถาเนน วิจิกิจฺจํ นิโรธติ. ฌาเณน อวิชฺขํ นิโรธติ. ปาโมชฺเชน อรตี นิโรธติ. ปจฺมชฺชฌาเนน นีวรเณ นิโรธติ ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเคเน สพฺพกิเลสํ นิโรธติ.

อนุปฺภฺจฺจานตาติ : เนกขมมํ ปฏฺิถทฺตสฺส กามจฺจนฺโท น อฺปฺภฺจฺจติ. อพฺยาปาทํ ปฏฺิถทฺตสฺส พฺยาปาโท น อฺปฺภฺจฺจติ. อาโลกสญฺญํ ปฏฺิถทฺตสฺส ถีนมิทฺถํ น อฺปฺภฺจฺจติ. อวิกฺเขเปปฺปฏฺิถทฺตสฺส อฺทฺตจฺจํ น อฺปฺภฺจฺจติ. ธมฺมวตฺถานํ ปฏฺิถทฺตสฺส วิจิกิจฺจํ น อฺปฺภฺจฺจติ. ฌาณํ ปฏฺิถทฺตสฺส อวิชฺชา น อฺปฺภฺจฺจติ. ปามุชฺชํ ปฏฺิถทฺตสฺส อรตี น อฺปฺภฺจฺจติ. ปจฺมชฺชฌานํ ปฏฺิถทฺตสฺส นีวรณา น อฺปฺภฺจฺจนฺติ²⁴ ฯเปฯ อรหตฺตมคฺคํ ปฏฺิถทฺตสฺส สพฺพกิเลสํ น อฺปฺภฺจฺจนฺติ.

สมนฺติ : กามจฺจนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกขมมํ สมํ. พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาโท สมํ. ถีนมิทฺตสฺส ปหีนตฺตา อาโลกสญฺญา สมํ. อฺทฺตจฺจสฺส ปหีนตฺตา อวิกฺเขโป สมํ. วิจิกิจฺจาย ปหีนตฺตา ธมฺมวตฺถานํ สมํ. อวิชฺชาย ปหีนตฺตา ฌาณํ สมํ. อรติยา ปหีนตฺตา ปามุชฺชํ สมํ. นีวรณานํ ปหีนตฺตา ปจฺมชฺชฌานํ สมํ ฯเปฯ สพฺพกิเลสํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมคฺโค สมํ.

สีสฺนฺติ : เตรส สีสฺยานิ. ปลิโพธสีสฺสญฺจ ตณฺหา, พนฺธนสีสฺสญฺจ²⁵ มาโน, ปรามาสสีสฺสญฺจ ทิฏฺฐิ, วิกฺเขปสีสฺสญฺจ อฺทฺตจฺจํ, กิเลสสีสฺสญฺจ²⁶ อวิชฺชา, อธิโมกฺขสีสฺสญฺจ สทฺธา, ปคฺคหสีสฺสญฺจ วีริยํ, อฺปฺภฺจฺจานสีสฺสญฺจ สติ, อวิกฺเขปสีสฺสญฺจ สมาธิ, ทสฺสนสีสฺสญฺจ ปญฺญา, ปวตฺตสีสฺสญฺจ ซีวิตินทฺทริยํ, โคจรสีสฺสญฺจ วิโมกฺโข, สงฺขารสีสฺสญฺจ นิโรโธ. ตํ ฌาตฺตญฺเณ ฌาณํ, ปชานนญฺเณ ปญฺญา. เตน วุจฺจติ สพฺพธมฺมานํ สมฺมา สมฺมจฺเฉเท นิโรธํ จ อนุปฺภฺจฺจานตาปญฺญา สมสีสฺสญฺเณ ฌาณํ.

สมสีสฺสญฺจฌาณนิทฺเทโส จตฺตีสติโม.

²⁴ อ.ม. อฺปฺภฺจฺจนฺติ.เอวมฺปริปี

²⁵ ม., อ. วินิพนฺธนสีสฺสญฺจ

²⁶ อ.ม. สํกิเลสสีสฺสญฺจ